

Käännös avaimena sanan *harva* semantiikkaan

VERONIKA MYSHEVA

Turun yliopisto

Tiivistelmä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sanan *harva* käyttöä kvanttoripronominina ja adjektiivina. Aineisto on kerätty korpuksesta ParRus, joka koostuu alkuperäisistä venäjänkielisistä kaunokirjallisuuden teksteistä ja niiden suomennoksista. Artikkelissa selvitetään sanan *harva* semantiikkaa vertailemalla sanaa sen venäjänkielisiin lähtömuotoihin. Analyysi havainnollistaa kvanttorin *harva* semantiikan osalta sen käyttöä absoluuttisena ja suhteellisena kvanttorina. Absoluuttisena se viittaa yleisesti vähälukuisuuteen ja suhteellisena määrittelee osapaljouden entiteettejä. Lähtömuodon *redkij* 'harva, harvinainen' yleisyys kertoo siitä, että kvanttorin merkitykseen sisältyy harvinaisuuden korostaminen. Adjektiivin *harva* tehtävät voidaan jakaa kuvaileviin ja frekvenssiä ilmaiseviin, jolloin se vastaavanlaisesti kuvailee staattisia näköhavaintoja tai luonnehtii dynaamisten näkö- tai kuulohavaintojen toistuvuutta. Tutkimuksen tuloksia pohditaan lopuksi sellaisten kognitiiviseen kielioppiin liittyvien ilmiöiden valossa kuin polysemia, negatiivinen polaarisuus, konventionaalisuus, metaforisuus, asteikollisuus, skemaattisuus ja kontekstin merkitys.

Avainsanat: kognitiivinen kielioppi; rinnakkaiskorpukset; käännös; semantiikka; monimerkityksisyys; kvanttorit; adjektiivit; suomi; venäjä

1. Johdanto

Osana jatkuvasti muuttuvaa maailmaa myös kielet muuttuvat: ilmestyy uusia kielellisiä yksiköitä ja entiset saavat uudenlaisia merkityksiä. Jälkimmäistä ilmiötä edustaa polysemia, joka on Pentti Leinon (1993: 23, 121–122) mukaan yksi kielen tavallisimpia ominaisuuksia ja tarkoittaa sitä, että samalla kielenaineeksella on erilaisia, kontekstin mukaan vaihtelevia merkityksiä. Tässä tutkimuksessa tarkastelen sanan *harva* polysemiaa ja semantiikkaa kognitiivisen kieliopin näkökulmasta, joka lähtee siitä, että kielenyksikön merkityksiä tarkastellaan ottaen huomioon niiden edustamat mielikuvat ja keskinäiset suhteet (Leino 1993: 23).

Harva on monikäyttöinen sana, jonka eri tehtävien välisiä suhteita on kiinnostavaa pohtia muun muassa vertailemalla sen käännöksiä muihin kieliin. *Harva* komparoituu ja toimii eri sanaluokkiin kuuluvien johdosten kantasana (ks. Vilppula 1985; ISK: §348, 388, 682; Jääskeläinen 2024). Tämän tutkimuksen tarkastelukohteena on sanan *harva* käyttö kvanttoripronominina (*harva meistä tekee lyhennettyä työaika*) ja adjektiivina (*rouvan harvat hiukset*). Erityisen kiinnostava on *harva*-sanon kvantifioiva tehtävä sen monipuolisuuden takia. Kvantifioivaa merkitystä voidaan lähestyä esimerkiksi skalaarisuuden, normiiviitteisyyden (ks. Leino 1993: 75, 254; Huumo 2022) ja myöntö- tai kieltöhaikuisuuden (ISK: §1634) kautta sekä tutkimalla kvanttoreiden yhteydessä käytettäviä astemääritteitä (ks. Huumo 2019, 2022, 2023).

Tämän tutkimuksen päätavoitteena on *harva*-kvanttorin ja -adjektiivin esiintymien vertailu vastaavanlaisiin venäjänkielisiin kielenyksiköihin käännöstekstien avulla. Vertailen suomennetuista teksteistä poimittuja *harva*-sanon esiintymiä niiden venäjänkielisiin lähtömuotoihin. Vertailussa suomenkielisen sanan *harva* semantiikka avautuu uudenlaisesta näkökulmasta, sillä lähtömuodot ovat eri kulttuuria edustavia kielenyksiköitä. Rakenteeltaan suomen kielestä eroava venäjä tarjoaa erinomaisia edellytyksiä tutkia sanojen merkitysten kirjoa ja kääntäjien ajatteluprosessia, jonka tuloksena muun muassa kaunokirjallisuuden tekstien suomennokset ovat syntyneet.

Käännöstekstillä tarkoitetaan muunneltua, uudelleen kirjoitettua tuotetta, jossa on otettu huomioon kohdekielessä toiminnallisesti vastaavat elementit (Rojo & Ibarretxe-Antuñano 2013: 13). Alkuperäiset tekstit käännöksineen heijastavat kirjoittajittain vaihtelevaa kaunokirjallisuuden kielenkäyttöä ja sopivat monipuolisiin tutkimustarkoituksiin. Vaikka tekstit edustavatkin pääasiallisesti kirjoitettua kieltä, ne ovat samaan aikaan yhteydessä puhuttuun kieleen dialogien muodossa (Tiittula & Nuolijärvi 2013; Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020: 418–419). Kaunokirjallisuuden käännöstekstit rikastavat eri maiden kulttuuria tuomalla uutta sanastoa ja käsitteistöä (Mikhailov 2003: 41), eikä niitä nykyään pidetä mekaanisten toimintojen tuloksena (ks. Tiittula & Kolehmainen 2020: 945–946).

Käännöstiede on suhteellisen nuori, 1900-luvun loppupuolella syntynyt tieteenala. Nykyään käännöstutkimuksessa pyritään näkemään kieltenväliset suhteet kulttuurin ja vuorovaikutuksen näkökulmista, jolloin kieli nähdään osana kompleksista kokonaisuutta. (Tiittula & Kolehmainen 2020: 946–947.) Tämän tutkimuksen viitekehyksenä toimivassa kognitiivisessa kielitieteessä kääntäjää ei mielletä pelkästään kahden kielen asiantuntijaksi vaan lähde- ja kohdetekstien parissa työskenteleväksi kulttuurivälittäjäksi (Rojo & Ibarretxe-Antuñano 2013: 12–13). Kun käännöksiä tutkitaan kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta, keskitytään käännösprosessiin ja kääntäjän kääntämän tekstin käsitteistämiseen vaikuttaviin tekijöihin¹. Sandra Halversonin (2007) mukaan kognitiivisen kieliopin näkökulmasta käännös on merkityksen rakentamisen prosessi, joka edellyttää todelliseen maailmaan perustuvaa käsitteellisten sisältöjen aktivoitumista ja hahmottamista. Merkitysisältöjä ei siis nähdä kielenainesten semantiikkana vaan osana kognitiivisia käsiterakenteita (Mäkisalo & Lehtinen 2019: 63), joihin kielelliset ilmaisukeinot integroidaan kääntämisprosessin aikana (Rojo & Ibarretxe-Antuñano 2013: 13).

¹ On kuitenkin muistettava, että tekstit eivät heijasta pelkästään kääntäjien vaan myös esimerkiksi toimittajien ja kielentarkistajien valintoja (Tiittula & Kolehmainen 2020: 952).

Monipuolisen käytön myötä sana *harva* esiintyy niin sanottuna sivuilmiönä monissa tutkimuksissa, jotka liittyvät pääasiallisesti muihin kielenaineksiin. Kvanttorin *harva* ominaisuuksista ovat tarkastelleet Risto Tuomikoski (1969), Matti Suojanen (1977), Auli Hakulinen ja Fred Karlsson (1979), Pentti Leino (1993) ja Tuomas Huumo (2022). Anni Jääskeläinen (2024) on tutkinut adjektiivin *harva* merkitystä adjektiivin *tiheä* vastakohtana. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on täydentää jo olemassa olevaa tietoa kvanttorista ja adjektiivista *harva* vertailuanalyysin tuloksilla sekä luoda pohjaa jatkotutkimuksille, joissa analysoitaisiin sanan semanttisia, syntaktisia ja morfologisia ominaisuuksia käyttämällä laajempaa suomenkielistä aineistoa. Tutkimuksen tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia entiteettejä kvanttoripronomini ja adjektiivi *harva* määrittävät?
2. Millaisia venäjänkielisiä ilmauksia käännetään suomeksi *harva*-sanalla?
3. Mitä sanan *harva* semanttisia ominaisuuksia nousee esiin venäjänkielisten vastineiden valossa?

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimusaineiston ja kuvaan menetelmiä, joiden avulla lähestyn sanan *harva* semantiikkaa. Kolmannessa luvussa tarkastelen sanan *harva* lähtömuotoja ja niiden semantiikkaa. Luvuissa neljä ja viisi käsittelen aineistoa analysoimalla sanan *harva* merkityksiä ja niiden välisiä suhteita riippuen sen kuvaamista entiteeteistä. Viimeisessä luvussa esittelen ja pohdin analyysin tuloksia.

2. Menetelmät ja aineisto

Tarkastelen sanan *harva* merkitystä analysoimalla sen venäjänkielisiä lähtömuotoja alkuperäisissä teksteissä. Tällainen korpusaineistoon pohjautuva käännöstutkimus kuuluu vertailevan kielentutkimuksen alaan. Vertailu on menetelmä, jossa etsitään perusteluja esimerkiksi kääntäjän tekemille valinnoille (Kujamäki 2013: 389) ja vertaillaan kääntäjän löytämiä ratkaisuja lähdetekstiin tai muihin käännöksiin (Tiittula &

Kolehmainen 2020: 952). Aineiston analyysissä keskityn laadulliseen tutkimukseen, jonka avulla ilmiöitä pystyy tarkastelemaan syvällisesti, yksityiskohtaisesti ja kokonaisvaltaisesti (ks. Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020).

Tutkimukseni aineiston varsinaisena lähteenä toimii vuonna 1999 alkunsa saanut Tampereen yliopistossa laadittu ParRus-rinnakkaiskorpus. Korpus sisältää kokonaisia venäjänkielisiä tekstejä ja eri kääntäjien tekemiä suomennoksia. (Mikhailov & Cooper 2016: 208.) Korpukseen sisältyvät alkuperäiset tekstit edustavat pääasiallisesti klassista kirjallisuutta. Joistakin teksteistä löytyy useampi käännösversio, mikä avaa mahdollisuuksia keskinäiseen vertailuun (ks. Tiittula & Kolehmainen 2020: 952). Aineisto sisältää 16 kirjoittajan 25 teosta. Aineisto edustaa 19 kääntäjän kielenkäyttöä. Heistä useita suomennoksia ovat laatineet Juhani Konkka (7 suomennosta), Ulla-Liisa Heino (5 suomennosta), Lea Pyykkö (2 suomennosta) ja Esa Adrian (2 suomennosta). Isoin osa teoksista (13) on julkaistu 1800-luvulla, 10 teosta 1900-luvulla ja yksi teos 2000-luvulla.

Venäjän kielestä suomennetut kaunokirjallisuuden tekstit on valittu tämän tutkimuksen aineistoksi useammasta syystä. Ensinnäkin rinnakkaiskorpuksen aineisto on monipuolinen ja helppokäyttöinen. Alkuperäisten tekstien virkkeiden ja niiden suomennosten vertailu on suhteellisen nopeaa, sillä korpuksen työkalut mahdollistavat tietyn kielenyksikön sisältävän aineiston valinnan ja sen siirron Microsoft Excel-*taulukko*on jatkokäsittelyä varten. Lisäksi suomi ja venäjä ovat hyvin erilaisia rakenteeltaan. Erot ovat erittäin merkityksellisiä semantiikan kannalta, sillä mikäli käännöksenä toimivalle sanalle *harva* ei löydy odotuksenmukaista lähtövastinetta, sen merkitys avautuu uudenlaisesta näkökulmasta. Mikhail Mikhailov (2021: 275) toteaaakin, että rinnakkaiskorpuksista ilmenevät käännösparit eivät välttämättä vastaa sanakirjoissa esitettäviä vastineita, vaikka sanakirjat kieltämättä vaikuttavat kääntäjien valitsemiin ratkaisuihin. Myös Milla Luodonpää-Manni ja Krista Ojutkangas (2020: 423) korostavat aitoon kielenkäyttöön perustuvaa aineiston arvokkuutta ja välttämättömyyttä kielentutkimuksen näkökulmasta.

Keräämäni aineisto koostuu alkuperäisistä venäjänkielisistä virkkeistä ja niiden *harva*-sanat sisältävistä suomennoksista. Suomenkielisistä käännösteksteistä etsin sanan *harva* esiintymiä käyttäen Kielipankin Korp-palvelussa haun rajauksena perusmuotoa *harva*. Haun tuloksena sain 93 esiintymää, joista otin tarkasteluun 90. Kolme tutkimuksen ulkopuolelle jäänyttä esiintymää edustavat adverbeiksi leksikaalistuneita muotoja (*lyhtyjä rupesi näkymään harvemmassa, lyhtyjäkin oli harvemmassa, lyhtyjä vilahteli yhä harvemmassa*; ks. Jääskeläinen 2024). Lisäksi artikkelin rajoitetun laajuuden takia jouduin jättämään pois kuusi virkettä, joista selkeä lähtövästine puuttuu.

Analysoin *harva*-sanat ja sen lähtövästineiden syntaktisia, morfologisia ja leksikaalisia ominaisuuksia etsien niiden yhteyksiä semantiikkaan. Tutkin, minkä perusteella käännösparit on muodostettu ja mitä västineen valinta kertoo suomenkielisen sanan semantiikasta. Havainnollistan analyysia suomen- ja venäjänkielisillä esimerkeillä sanasanasine suomennoksineen, jotka olen laatinut itse. Joissakin tapauksissa suorat suomennokset välittävät venäjänkielisten kielenyksiköiden semantiikkaa tarkemmin kuin teoksen kääntäjän valitsema västineet, mikä on olennaista tämän tutkimuksen tarkoituksen näkökulmasta. Translitteroin kaikki venäjänkieliset kielenaineokset noudattaen ISO 9:1995 -standardin ohjeita, jotta tämän tutkimuksen tuloksia pystyisi hyödyntämään mahdollisimman laajasti riippumatta lukijan venäjän kielen taidosta.

3. Yleiskuva aineistosta: sanan *harva* lähtömuodot

Olen jakanut aineistossa olevat virkkeet kahteen ryhmään riippuen siitä, sisältävätkö ne *harva*-kvanttorin (47 virkettä) vai *harva*-adjektiivin (37 virkettä). Esitän analyysin tulokset taulukossa 1, josta ilmenevät sanan *harva* yleisimmät lähtömuodot, kuvailtu tai kvantifioitu tarkoite, negatiivisen polaarisuuden kielenaineokset, määritteet ja yleiset semanttiset ominaisuudet (semanttisia ominaisuuksia tarkastelen tämän tutkimuksen viimeisessä luvussa).

TAULUKKO 1. *Analyysin tulokset*

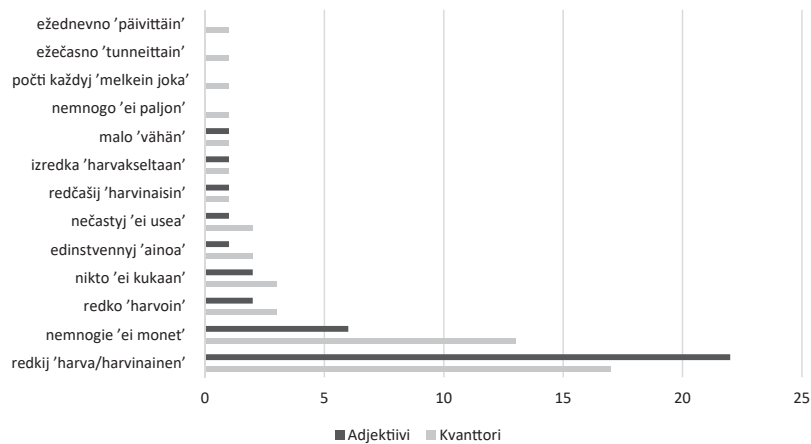
Ominaisuus	<i>harva</i> - kvanttoripronomini	<i>harva</i> - adjektiivi
Yleisimmät lähtömuodot	<i>redkij</i> 'harvinainen' (17) <i>nemnogie</i> 'ei monet' (13) <i>nikto</i> 'ei kukaan' (3)	<i>redkij</i> 'tiheyden vastakohta' (22) <i>židkij</i> 'vetelä/nestemäinen' (7)
Kuvailtu tai kvantifioitu tarkoite	ihmiset (23)	näköhavainnot: hiukset/karvat (17)
	ajanjaksot (9)	luontoyksiköt (7)
	(poikkeus)tapaukset (10)	valoilmiot (4) hampaat (3)
	skemaattiset käsitteet: paikat (2) asiat (1)	lankkuaita (1) jalkaväkiketju (1)
	muut: huomautukset ja vasta- väitteet (1) voitot (1)	äänihavainnot (4)
Negatiivisen polaarisuuden kielenaineokset	<i>harva se</i> -ilmaus <i>nemnogie</i> 'ei monet' <i>nemnogo</i> 'ei paljon' <i>nečastyj</i> 'ei tiheä' <i>nikto</i> 'ei kukaan'	<i>ne gustoj</i> 'ei tuuhea' <i>nebolšoe količestvo</i> 'ei iso määrä' <i>nemošnyj</i> 'ei vahva' <i>neplotnyj</i> 'ei tiivis'
Määritteet	<i>vain</i> (6) <i>ne</i> (5) <i>muutama</i> (3) <i>ani</i> (3) <i>yksi</i> (2) <i>ainoastaan</i> (1) <i>juuri</i> (1) <i>jotkut</i> (1) <i>monias</i> (1)	<i>yhä</i> (2) <i>hyvin</i> (1) <i>ne</i> (1) <i>kaksi</i> (1)
Semantiikka	absoluuttinen kvantifiointi suhteellinen kvantifiointi harvinaisuuden korostaminen	kuvaileva adjektiivi: staattinen näköhavainto frekvenssiadjektiivi: dynaaminen näkö- tai kuulohavainto metaforisuus

Yleisin lähtömuoto on polyseeminen adjektiivi *redkij*, joka tarkoittaa jotakin 1) kaukana toisistaan olevista samanlaisista yksiköistä koostuvaa (*redkie volosy* 'harvat hiukset', *redkie zuby* 'harvat hampaat'); 2) kaukana toisistaan sijaitsevaa (*redkie zvezdy* 'harvat tähdet', *redkie stancii* 'harvat asemat'); 3) tiheydeltään laimeaa tai kevyttä (*redkij tuman* 'kevyt sumu', *redkij svet* 'himmeä valo'); 4) harvoin tai pitkien ajanjaksojen välein tapahtuvaa (*redkij gost* 'harvinainen vieras', *redkie vystrely* 'harvat laukaukset', *redkij poezd* 'harvoin kulkeva juna'); 5) harvoin tai pienin määrin vastaan tulevaa, epätavallista (*redkoe imâ* 'harvinainen nimi', *redkaâ kniga* 'harvinainen kirja'); 6) ainutlaatuista (*redkie sposobnosti* 'harvinaiset taidot') (Gramota 2024).

Anastasiâ Sokolova (2024, 2025), joka on tutkinut adjektiivia *redkij* ihmisiä kuvaavana kielenaineiksena, sijoittaa sen määrällisen komponentin sisältävään semanttiseen kategoriaan ”sellainen, joka **ei tapahdu** tai joka **ei tule vastaan usein**”. Adjektiivi *redkij* kuvailee sekä ihmisten fyysisiä ominaisuuksia (kauneus) että positiivisia (älykkyys), neutraaleja (into himo) ja negatiivisia (kateus) piirteitä. Lisäksi adjektiivin *redkij* kautta usein korostetaan henkilön lahjakkuutta tai asiantuntijuutta. Nykyvenäjässä adjektiivin *redkij* yhteydessä esiintyvät usein sanat *master* 'mestari', *specialist* 'asiantuntija' tai jokin ammattinimike. Ammattitaidon harvinaisuuden korostamisessa (*redkij futbolist* 'harva/harvinainen jalkapalloilija') adjektiivi *redkij* toimii merkityksessä ”harvoin vastaan tuleva ja oikein hyvä”.

Adjektiivi *redkij* voi määrittää myös sellaisia substantiiveja kuin *krasavica* 'kaunotar' tai *bolvan* 'typerys', jolloin viitataan ominaisuuden korkeaan asteeseen. Lisäksi adjektiivi *redkij* voi korostaa silmien värin harvinaisuutta (*u nee redkie zelënye glaza* 'hänellä on harvinaiset vihreät silmät'). Sokolovan (2024, 2025) tutkimuksissa korostetaan, että laajemmalla kontekstilla on tärkeä rooli semantiikan kannalta, sillä adjektiivin *redkij* tulkinta riippuu myös siitä, mitä tietoa tai ominaisuutta halutaan korostaa. Sokolovan (2024, 2025) mukaan adjektiivin *redkij* semantiikkaan liittyvät vahvasti tapahtuman toistuvuuden määrittäminen ja sen epäsäännöllisyyden osoittaminen.

Adjektiivin *redkij* ja taulukossa 1 esitettyjen yleisimpien lähtömuotojen lisäksi sana *harva* toimii käännöksenä myös monille muille kielenyksiköille sekä kvanttorina että adjektiivina (kaavio 1). Kaaviossa on esitetty muun muassa *harva se* -ilmauksen lähtömuodot *ežednevno* 'päivittäin', *ežečasno* 'tunneittain' ja *počti každyj* 'melkein joka'.

KAAVIO 1. Sanan *harva* venäjänkieliset lähtömuodot

Seuraavissa alaluvuissa analysoidaan, mitä lähtömuodot ja niihin liittyvät ominaisuudet merkitsevät suomen sanan *harva* semantiikan näkökulmasta. Ensin analysoidaan *harva*-kvanttorin ja sitten *harva*-adjektiivin sisältäviä virkkeitä, sillä kullekin ominaiset piirteet usein liittyvät toisiinsa ja samalla muodostavat kokonaiskuvan sanasta *harva* jommankumman sanaluokan edustajana.

4. Kvanttoripronomini *harva*

Luvussa 4 käsittelen tarkemmin taulukossa 1 mainittuja ominaisuuksia, jotka liittyvät kvanttorin *harva* semantiikkaan. Analyysi alkaa entiteettiryhmien kuvailusta, jonka jälkeen siirrytään negatiiviseen polaarisuuteen ja kvanttoria *harva* tarkentaviin määritteisiin.

4.1. Kvanttoripronominin *harva* määrittämät entiteettiryhmät

Yleisimmät kvanttorin *harva* määrittämät entiteettiryhmät ovat 1) **ihmi-****set** (23 esiintymää), 2) **poikkeukselliset tapaukset** (10 esiintymää) ja 3) **ajanjaksot** (9 esiintymää). Poikkeuksellisiin tapauksiin olen luokitellut *harvat poikkeukset* (4 esiintymää), *harvat tapaukset* (4 esiintymää) sekä *harvat poikkeustapaukset* (2 esiintymää). Ajanjaksot-entiteettiryhmään kuuluu myös *harva se* -ilmaus (6 esiintymää). Niiden lisäksi kvanttorin *harva* määrittää **paikkoja, asioita, huomautuksia ja vastaväitteitä** sekä **voittoja** (ks. taulukko 1).

Kun kvanttori *harva* kvantifioi **ihmisiä**, venäjänkielisissä virkkeissä käytetään yleisimmin pronominimaista adjektiivia *nemnogij* 'ei moni' (11 esiintymää), joka esiintyy aineistossa vain monikollisessa muodossa *nemnogie*, tai adjektiivia *redkij* 'harva/harvinainen' (6 esiintymää) joko yksiköllisenä tai monikollisena. Adjektiivia *nemnogij* 'ei moni' käytetään yleensä monikossa substantiivien yhteydessä (Rusgram: §1305) viittaamassa pieneen osapaljouteen (Gramota 2024) eli kvantifioimassa entiteettejä suhteutettuna isompaan määrään. Lausekkeen edussanana monikollinen adjektiivi *nemnogie* 'ei monet' ilmaisee pientä osaa ihmisistä (Gramota 2024), jolloin viitekvantiteettina on maksimaalinen ekstensio 'kaikki olemassa olevat ihmiset'. Maksimaalinen ekstensio on abstrakti käsite, jota käytetään geneerisissä eli yleistävissä ilmauksissa (ks. Langacker 2008, 2016; Huumo 2022). Toiseksi käytetyin lähtömuoto on adjektiivi *redkij* 'harva' (7 esiintymää), joka toimii fyysisiä ominaisuuksia kuvailevana ja frekvenssiä ilmaisevana kielenaineiksena. Lisäksi on kolme esiintymää pronominimaisesta substantiivista *nikto* 'ei kukaan', jolloin kvanttorilla *harva* ilmaistaan nollakvantiteettia.

Pronominimainen adjektiivi *nemnogie*, jota voidaan pitää kvantfiointia ilmaisevana adjektiivina, ilmaisee pääsääntöisesti ihmisten määrää (11 esiintymää). Lisäksi kvantfioinnin kohteina ovat 'poikkeukset' (2 käännöstä samasta alkuperäisestä virkkeestä), mutta nekin tarkoittavat hahmoja eli ihmisiä. Voidaan päätellä, että kvantfiointi nousee yleisimmin ja selkeimmin esille, kun kvanttoripronomini *harva* määrittelee ihmisiä.

Nominaalilausekkeessa kvanttori *harva* voi toimia sekä määritteenä että edussanana. Jos kvanttoria *harva* käytetään itsenäisenä edussanana ilman kontekstista ilmenevää kvantifioinnin kohdetta, tarkoitetaan ihmisiä, mikä on ominaista muillekin kvanttoripronomineille (ISK: §744). Monikollisena venäjänkielinen pronominimainen adjektiivi *nemnogie* 'ei monet' käyttäytyy samalla tavalla. Analyysi osoittaa myös, että se on yleisin lähtömuoto edussanana toimivalle kvanttorille *harva* (8 esiintymää 11 virkkeestä), jolloin venäjänkielisen adjektiivin *nemnogie* monikon numerus siirtyy myös suomeen (esim. 1–2).

- (1) Ruhtinas [---] lausui mainiolla ranskankielellä, jota niin **harvat** enää nykyään taitavat [---]
 On [---] zagovoril na tom otličnom francuzskom âzyke, na kotorom stol' **nemnogie** uže govorât teper' [---]
 'Hän [---] alkoi puhua sillä mainiolla ranskan kielellä, jolla niin **ei monet** jo puhuvat nykyään [---]'
- (2) [---] eräs kenraali, [---], yksi niitä (luullakseni jo silloinkin hyvin **harvoja**), jotka olivat jättäneet virkansa ja vetäytyneet lepoon [---]
 [---] odin general, [---], no iz takih (pravda, i togda uže, kažetsâ, očen' **nemnogh**), kotorye, udalâs' na pokoj so služby [---]
 '[---] yksi kenraali, [---], mutta sellaisista (tosi, ja silloin jo, tuntuu, hyvin **ei monista**), jotka, vetäytyen levolle virasta [---]'

Molemmissa virkkeissä kvanttori *harva* toimii NP:n edussanana. Kognitiivisessa kielitieteessä, joka toimii tämän tutkimuksen viitekehyksenä, kvanttorit jaetaan absoluuttisiin, jotka ilmaisevat tarkoitekvantiteetin suhteuttamatta sitä laajempaan viitekvantiteettiin, ja suhteellisiin, jotka kvantifioivat osaa laajemmasta viitekvantiteetista (Langacker 2016: 141; Huomo 2022: 90). Yksinkertaisemmin ilmaistuna kvanttori *harva* voi ilmasta vähälukuisuutta absoluuttisessa tehtävässä ja pientä osapaljoutta suhteellisessa. Esimerkissä (1) kvanttori *harvat* ilmaisee pientä osaa kaikista ihmisistä, jolloin viitekvantiteettina on maksimaalinen ekstensio 'kaikki olemassa olevat ihmiset', ja kvanttori toimii suhteellisessa tehtävässä. Sen sijaan esimerkissä (2) kontekstin kautta ilmenee, että

kyseisenlaisia kenraaleja oli vain vähän, jolloin vähälukuisuuden myötä esiin nousee kvanttori *harva* absoluuttisuus.

Ihmisten määrää ilmaistessaan kvanttori *harva* voi toimia myös määritteenä, jolloin alkuperäistekstien lähtömuotoina ovat *nemnogie* (3 esiintymää) tai *redkij* (6 esiintymää). Esiintymissä voidaan huomata semanttinen jako. Kaikki *nemnogie*-adjektiivin *harva*-käännösvastineet viittaavat absoluuttisuuteen, mitä havainnollistaa esimerkki (3), jossa korostetaan vastustavien ihmisten vähälukuisuutta. Lisäksi esimerkissä esiintyvä kvanttori *muutamam* tarkoittaa absoluuttista kvantiteettia, mikä vaikuttaa myös kvanttori *harva* semantiikan tulkintaan.

- (3) Turhaan nousivat muutamam **harvat** aikakautensa poikkeusihmiset vastustamaan näitä julmia menettelytapoja.
 Naprasno nekotorye, **nemnogie**, byvsie isključeniâmi iz veka, âvlâlis' protivnikami sih užasnyh mer.
 'Turhaan jotkut, **ei monet**, ollen poikkeuksia vuosisadasta, olivat niiden kauheiden toimenpiteiden vastustajia.'

Adjektiivin *redkij* vastineet taas ilmaisevat ihmisten kvantifoinnissa useammin suhteellisuutta (neljä esiintymää viidestä). Esimerkissä (4) ilmenee erikseen naispuolisten ihmisten paljous, josta ikään kuin poimitaan pieni osuus. Adjektiivi *redkij* esiintyy kaikissa virkkeissä, joissa kvantifoinnin kohteina ovat naiset.

- (4) [---] **harva** rouvas-ihminenään osaa kirjailla niin taitavasti.
 [---] **redkaâ** dama mozet tak iskusno vyšit'.
 '[---] **harvinainen** rouva osaa niin taitavasti kirjailla.'

Seuraavaan entiteettiryhmään **poikkeukselliset tapaukset** kuuluvat poikkeukset, tapaukset ja poikkeustapaukset. Vaikka *poikkeus(-tapaus)* on substantiivi, sen merkityksessä on vivahde kvanttorimaisuutta, sillä sen tarkoitteet ovat enemmistöstä poikkeavia laajemman viitekvantiteetin jäseniä. Voidaan päätellä, että substantiivi *poikkeus(-tapaus)* toimii suhteellisessa ja sitä määrittävä kvanttori *harva* taas absoluuttisessa tehtävässä korostaen 'poikkeusten' vähälukuisuutta. Kvanttori *harva* lähtömuotoina on käytetty adjektiiveja *nemnogie* 'ei monet', *redkij* 'harva/

harvinainen’ ja *redčajšie* ’harvinaisimmat’, jotka kvantifioinnin lisäksi korostavat harvinaisuutta.

Skemaattinen, kontekstista tarkentuva entiteetti *tapaus* on kvanttoringin *harva* semantiikan määrittelemisen kannalta haasteellisempi, sillä viitekvantiteetti ei ole selkeä. Tämä ilmenee myös venäjänkielisissä teksteissä esiintyvien alkuperäisilmausten erilaisuuden kautta (*edinstvennyj* ’ainoa’, *nečastyj* ’ei usea’, *redkij* ’harvinainen’, *redko* ’harvoin’). Voidaan kuitenkin olettaa, että kvanttoringi *harva* lähtökohtaisesti osoittaa osapaljouden kaikista tapauksista eli toimii useimmiten suhteellisesti. Samanlainen haaste liittyy substantiiveihin *asia* (1 esiintymä) ja *paikka* (2 esiintymää, esim. 5). Kvantifioitavat entiteetit ovat niin epämääräisiä, ettei suhteelliseen tulkintaan viittaavaa laajempaa viitekvantiteettiä ole helppo hahmottaa.

- (5) **Harvoissa** paikoissa voi nähdä ihmissielussa niin paljon synkkiä, räikeitä ja omituisia ilmiöitä kuin Pietarissa.
Redko gde najdetsâ stol’ko mračnyh, rezkih i strannyh vliânij na dušu čeloveka, kak v Peterburge.
 ’**Harvoin** missä löytyy niin synkkiä, räikeitä ja omituisia vaikutuksia ihmisen sieluun, kuin Pietarissa.’

Esimerkissä (5) esiintyvän kvanttoringin *harva* semantiikka avautuu alkuperäisen tekstin kautta. Alkuperäisessä tekstissä käytetty eksistentiaaliverbi *najdetsâ* ’löytyy’ (ks. ISK: §459; Basile 2024) viittaa siihen, että paikkoja on yleisesti ottaen vähän, joten kvanttoringi *harva* saa absoluuttisen merkityksen.

Viimeinen entiteettiryhmä on **ajanjaksot**. Kolme tapausta edustaa kvanttoringin *harva* suoraa kvantifioivaa merkitystä, jolloin se kvantifioi ajanjaksoja joko absoluuttisesti viitaten vähälukuisuuteen suhteuttamatta sitä laajempaan viitekvantiteettiin (6), tai suhteellisesti osoittaen osuuden puolen vuoden kuukausista ja luonnehtien samanlaisten entiteettien jatkumon (7). Lähtömuotona on adjektiivi *redkij*, joka kuvailee näiden ajanjaksojen toistuvuutta eli frekvenssiä.

- (6) Vain niinä **harvoina** hetkinä, jolloin oopiumi vähäksi aikaa vapautti hänet kärsimysten taakasta [---]
 Tol'ko v **redkie** minuty, kogda opium zastavlâl ego na mgnovenie zabyt'sâ ot neprestannyh stradanij [---]
 'Vain niinä **harvinaisina** minuutteina, jolloin oopiumi pakotti häntä hetkeksi unohtumaan loputtomista kärsimyksistä [---]'
- (7) [---] **harva** kuukausi kului jolloin ei käyty puodeissa sopimassa hinnasta.
 [---] **redkij** mesâc ne zahodili v lavki primenât'sâ k cenam [---]
 '[---] **harvinainen** kuukausi ei käyty puodissa sopeutumassa hintoihin [---]'

On kiinnostavaa, että jälkimmäisestä käännöksestä löytyy vielä kolme versiota, joissa kvanttori *harva* saa päinvastaisen merkityksen siihen liittyvän demonstratiivipronominin *se* kautta. Lisäksi aineistossa on kolme muuta esiintymää *harva se* -ilmauksesta, jolloin sen todellinen merkitys ilmenee suoraan käännettävistä virkkeistä: ilmaus *harva se päivä* toimii käännöksenä sekä lähtömuodoille *ežednevno* 'päivittäin' että *počti každyj den'* 'melkein joka päivä', ja ilmaus *harva se tunti* tarkoittaa *ežečasno* 'tunneittain'. Näissä tapauksissa kvanttori *harva* toimii absoluuttisesti osoittaen, että päiviä tai tunteja, jolloin verbien ilmaisemaa tekemistä ei tapahtunut, oli vähän.

Harva se -ilmaustyyppi on suomen kieleen vakiintunut ajan ilmaisemisen tapa, ja sen merkitys on odotuksenvastainen eli 'melkein joka viikko' tai 'melkein joka kuukausi'. *Harva se* -ilmauksella kvantifioituja entiteettejä ajanjaksojen lisäksi voivat olla myös esimerkiksi talot: *Harva se talo, jossa ei pataa ole*, ja sen yleisimpänä synonyymisena ilmauksena voidaan pitää *melkein jokainen* (Vilppula 1986: 397). Merkityksen muutos johtuu rakenteen käytön ja merkityksen kehityksestä. *Harva se x* -rakennetta on alkuperäisesti käytetty kieltomuotoisen sivulauseen kanssa, joten nykykielen myöntömuotoinen ilmaus on lyhennetty versio fraasista *harva se [---], jona ei [---]*. *Harva se* -ilmauksen käyttäjän mielestä tapahtuma toistuu liian tiheästi, joten voidaan huomata, että semantiikkaan liittyy paljoksunta, paheksunta, yllätyksellisyys sekä oletus, että niin usein ei pitäisi tapahtua. (Räsänen 2002.)

4.2. Kvanttoripronominin *harva* negatiivinen polaarisuus

Seuraava kvanttorin *harva* tärkeä ominaisuus on negatiivinen polaarisuus (ISK: §1639), joka ilmenee sen yhteydessä esiintyvistä kielenaineksista, esimerkiksi kieltoadverbista *koskaan* (Huomo 2016: 527, 539) tai yleisemmin ottaen eri kielenyksiköihin liitettävästä *kaan*-partikkelista (Jantunen 2004: 132). Kieltohakuisuus on laaja käsite, jota voi lähestyä myös verbien semantiikan kautta. Kieltohakuisia verbejä ovat tutkineet esimerkiksi Silva Kiuru (1977) ja Jutta Salminen (2024), joka käyttää niistä termiä *kieltomerkityksinen*. Negatiivinen polaarisuus on tärkeä semanttinen ominaisuus, joka jää helposti piiloon, mikäli samassa lauseessa ei ole kieltoon suoraan viittaavia elementtejä. Tässä tutkimuksessa on mahdollista tarkastella negatiiviseen polaarisuuteen viittaavia kielenaineiksia lähtövästineiden kautta.

On kiinnostavaa, että kääntäjät ovat usein käyttäneet kvanttoria *harva* suomentaakseen kieltopartikkelin sisältäviä kielenaineiksia. Sellaisia lähtövästineitä ovat sanat *nemnogie* 'ei monet' (13 esiintymää), *nemnogo* 'ei paljon' (1 esiintymä), *nečastyj* 'ei usea' (2 esiintymää) ja nollakvantiteettia ilmaiseva *nikto* 'ei kukaan' (3 esiintymää). Etuliitteet *ne-* ja *ni-* tarkoittavat sanan tai ilmauksen merkityksen totaalista kieltoa (Gramota 2024) ja vastaavat semantiikaltaan suomenkielistä prefiksiä *ei*, joka kuuluu kieltoa ilmaiseviin keinoihin ja tarkoittaa kaikkea tai mitä tahansa edussanan merkityksen ulkopuolista (esim. *ei-toivottu*, ISK: §1631). Voidaan päätellä, että niissä tapauksissa, joissa kvanttorin *harva* lähtövästineinä toimivat sanat *nemnogie* 'ei monet', *nemnogo* 'ei paljon', *nečastyj* 'ei usea' ja *nikto* 'ei kukaan', *harva* ilmaisee negatiivista polaarisuutta. Niiden entiteettien kvantiteetti, joita kvanttori *harva* määrittää, ikään kuin jää normin eli antonymien ilmausten välisen neutraalipisteen (ks. Huomo 2022: 88) alapuolelle. Sen sijaan virtuaalista normia ylittävää määrää kuvailisivat sanat *mnogie* 'monet', *mnogo* 'paljon' ja *častyj* 'usea/usein tapahtuva', jotka esiintyvät aineistossa kiellon vaikutuksessa olevina.

Negatiiviseen polaarisuuteen viittaavat myös aineistossa esiintyvät eksklusiiviset partikkelit *vain* (6 esiintymää), *ainoastaan* (1 esiintymä) ja

juuri (1 esiintymä) (ISK: §844). Partikkeli *vain* toimii käännösparina eri lähtömuodoille: *tol'ko* 'vain', *razve* 'paitsi', *odni* 'ainoat' ja *takoj* 'sellainen'. Yhdessä venäjänkielisessä virkkeessä on käytetty astemääritettä *očen* 'hyvin, sangen, erittäin', joka toimii myös partikkelin *ainoastaan* lähtömuotona. Fokuspartikkeli *juuri* toimii käännösvastineena partikkelille *imenno* 'nimenomaan' (8), joka venäjän kielessä sisältää adverbien merkityksen elementtejä (Rusgram: §1690). Lisäksi yhden virkkeen kohdalla kääntäjä on käyttänyt partikkelia *vain* yleismerkityksen siirtämiseen ilman alkuperäistä lähtömuotoa. Lähtömuotojen monipuolisuuden perusteella voidaan päätellä, että eksklusiivisten partikkeleiden semantiikkaan liittyy rajaamisen ja fokusoinnin lisäksi myös harvinaisuuden tai vähälukuisuuden korostaminen.

- (8) *Juuri* ne **harvat** voitot, jotka hän onnistui saamaan, estivät häntä pääsemästä eroon pelihimostaan.
Imenno èti **nečastye** udači, kotorye emu vypadali, i ne davali pokončit' s zasasyvaûšim pristrastiem.
Nimenomaan nämä **ei useat** onnet, joita hänelle tippui, ja eivät antaneet lopettaa imevää himoa.'
- (9) Olet *niitä* **harvoja** naisia, jotka raskaus tekee erityisen viehkeiksi.
 [...] ty otnosiš'sâ k **tem redkim** ženšinam, kotoryh beremennost' delaet neotrazimymi.
 '[...] sinä kuulut *niihin* **harvinaisiin** naisiin, jotka raskaus tekee vastustamattomiksi.'
- (10) *Nekään* **harvat** hellyydenhetket, [...], eivät rauhoittaneet Annaa.
 Daže **te redkie** minuty nežnosti, [...], ne uspokoivali ee.
 'Jopa *ne* **harvinaiset** minuutit hellyyttä, [...], eivät rauhoittaneet häntä.'

Esimerkissä (8) kvanttori *harva* poikkeuksellisesti osoittaa riittävän määrän, jolloin kvanttorin semantiikkaa tarkoittaa fokuspartikkelin *juuri* lisäksi demonstratiivipronomini *ne* (5 esiintymää). Kahdessa suomenkielisessä virkkeessä pronomini *ne* esiintyy ilman vastaavanlaista lähtömuotoa korostamassa kvanttorin *harva* absoluuttista tulkintaa. Kahdessa muussa virkkeessä lähtömuotona on demonstratiivipronomini *te* 'nuo/ne' ja yhdessä *èti* 'nämä'. Voidaan todeta, että pronominin

ne käyttö viittaa kvanttorin *harva* absoluuttiseen merkitykseen korostamalla entiteetin (esim. 8 *voittojen*) vähälukuisuutta, jos kontekstissa ei ole mainintaa jostakin osapaljoudesta, kuten esimerkissä (9) ras-kaana olevien naisten joukosta. Esimerkissä (10) pronominiin *ne* liittyy fokusoiva ’myös’-merkityksinen liitepartikkeli *-kaan*, joka myös viittaa negatiiviseen polaarisuuteen (ISK: §1635).

4.3. Kvanttoripronominin *harva* määritteet

Tässä alaluvussa jatketaan kvanttorin *harva* määritteiden tarkastelua. Fokuspartikkeleiden *vain*, *ainoastaan* ja *juuri* sekä demonstratiivipronominin *ne* lisäksi kvanttorin *harva* merkitystä tarkentavat aineistossa esiintyvät astemääritteet *erittäin*, *hyvin*, *varsin* ja *niin*, kvanttorit *jotkut*, *monias* ja *muutama* sekä vahvikesana *ani*. Kvanttorin määritteitä sisältävien virkkeiden tarkastelu on tarpeellista, koska niiden avulla saadaan tarkempaa tietoa kvanttorin *harva* ilmaisemasta kvantiteetista ja sen muista semanttisista ominaisuuksista. Tarkastellaan, mikä kielenaines toimii kvanttorin *harva* lähtömuotona ja vahvistuuko määritteen avulla kvanttorin ilmaisema vähälukuisuus vai harvinaisuus.

Aineistossa olevista virkkeistä löytyy viisi esiintymää **intensiteetti-partikkeleista** (ks. ISK: §664): *erittäin* (ven. *očen’*, 1 esiintymä), *hyvin* (ven. *očen’*, 2 esiintymää) ja *varsin* (ven. *očen’* ja *ves’ma*, 2 esiintymää). Huumo (2022: 96) luokittelee intensiteettipartikkelit *erittäin* ja *hyvin* (ks. myös Jantunen 2004) merkitystä voimistaviin astemääritteisiin. Molempien astemääritteiden lähtömuotona on adverb *očen’*, joka venäjän kielessä ilmaisee korkeaa astetta ja voi määrittää adjektiiveja (*očen’ vysokij* ’hyvin pitkä’), adverbeja (*očen’ bystro* ’hyvin nopeasti’) tai verbejä (*očen’ postarel* ’paljon vanheni’; Gramota 2024). Sen synonyymina on adverb *ves’ma*, joka aineistossa toimii toisena lähtömuotona astemääritteelle *varsin*.

Kaikissa intensiteettipartikkelin sisältävissä virkkeissä kvanttorin *harva* lähtömuotona on pronomini *nemnogie*, joka muita vastineita vahvemmin heijastaa kvantifioinnin semantiikkaa ja viittaa negatiiviseen

polaarisuuteen. Voidaan olettaa, että kvanttorin *harva* yhteydessä esiintyvien intensiteettipartikkeleiden *erittäin*, *hyvin* ja *varsin* tärkein rooli on korkean asteen ilmaiseminen. Koska kvanttori *harva* kuuluu kieltohakuisiin kielenaineksiin, astemäärite *erittäin*, *hyvin* tai *varsin* tarkentessaan kvanttoria *harva* vähentää sen ilmaisemaa määrää.

Astemääritteisiin kuuluu myös aineistossa esiintyvä demonstraatiivinen adverbi *niin* (ven. *stol'*, 1 esiintymä). Suomen kielessä adverbi *niin* ilmaisee tapaa ja voi toimia adjektiivin tai adverbien demonstraatiivisena astemääritteenä. Astemääritteen semantiikkaan on vaikuttanut sen kantasanana oleva demonstratiivipronomini *tämä* (Posio 2019; Huumo 2019, 2022). Lähtövastineena olevan kirjakieleen luokiteltavan venäjänkielisen adverbien *stol'* synonyymeja ovat *v takoj stepeni* 'tässä asteessa', *nastol'ko* 'tämän verran' ja *tak* 'näin' (Gramota 2024). Kvanttorin *harva* lähtömuotona on tässäkin tapauksessa pronominimainen adjektiivi *nemnogie*, joten voidaan olettaa, että astemääritteen saanut kvanttoripronomini *harva* välittää varsinaisen kvantifioivan semantiikan.

Kvanttoripronominin *harva* merkitystä voi tarkentaa myös **toinen kvanttori**. Aineistossa kvanttorin *harva* tarkenteena on käytetty pronomineja *jotkut* (1 esiintymä), *monias* (1 esiintymä) ja *muutama* (3 esiintymää) sekä lukusanaa *yksi* (2 esiintymää). Esitän käännösparit taulukossa 2.

Käännösparissa 1 ja 2 elatiivimuotoisen kvanttorin *harva* yhteydessä esiintyy absoluuttista semantiikkaa vahvistava lukusana *yksi*. Tarkasteluun otetaan yksi tapaus vähälukuisista poikkeuksista tai yksi ihminen vähälukuisista muualta tulleista. Käännösparissa 1 kvanttoreiden *yksi* ja *harva* yhdistelmä toimii käännöksenä ilmaukselle *čut' li ne edinstvennyj* 'melkein ainoa', jolloin kvanttori *harva* vähentää lukusanan *yksi* ilmaisemaa tarkkuutta ja lisää subjektiivisuutta. Venäjänkielisellä sanalla *odin* 'yksi' on myös toinen merkitys, joka ilmenee käännösparin 3 kautta. Sanaa *odin* 'yksi' voi käyttää korostamaan ja voimistamaan sen määrittelemää sanaa (Gramota 2024).

TAULUKKO 2. Kvanttoripronominia harva määrittävät kvanttorit

Nro	Suomi	Venäjä
1	yksi harvoista muualta tulleista	<i>čut' li ne edinstvennym priezžim</i> 'melkein ainoa muualta tullut'
2	yksi niistä harvoista tapauksista	<i>odin iz edinstvennyh, slučaj</i> 'ainoa tai yksi ainoista, tapaus'
3	moniaita harvoja poikkeuksia	<i>odni nemnogie isključeniâ</i> 'yhdet (merkityksessä "vain") ei monet poikkeukset'
4	muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta	<i>za redčajšimi isključeniâmi</i> 'paitsi harvinaisimmat poikkeukset'
5	muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta	<i>krome očen' nemnogih</i> 'paitsi hyvin ei monet'
6	muutamat harvat, ollen aikakautensa poikkeuksia	<i>nekotorye, nemnogie, byvsie isključeniâmi iz veka</i> 'jotkut, ei monet, olevat poikkeuksia aikakaudesta'
7	jotkut harvat kulkijat	<i>neskol'ko redkih prohožih</i> 'muutamat harvat kulkijat'

Kielitoimiston sanakirjan mukaan pronomini *monias* tarkoittaa samaa kuin kvanttori *muutama* tai *jokunen*. Kvanttoripronomini *muutama* (käännösparit 4–6) ilmaisee yhtä suurempaa mutta silti pientä kvantiteettia, ja sillä on vähemmän adjektiivisuutta verrattuna kvanttoriin *harva* (ISK: §763). Käännösparissa 4 ja 5 kvanttori *muutama* toimii voimistavalla tavalla välittäen superlatiivimuotoisten ja astemääritteen saaneiden adjektiivien merkitystä ja vahvistaa absoluuttista tulkintaa. Parissa 6 kvanttori *muutama* toimii käännöksenä indefiniittiselle pronominille *nekotorye* 'jotkut' (yks. *nekotoryj* 'joku'). Pronomini *nekotorye* määrittää sellaisia entiteettejä, jotka ovat osa erillistä tarkkaan määrittelmätöntä mutta kvantiteetiltaan ei kovin isoa samanlaisista yksiköistä koostuvaa osapaljoutta (Gramota 2024). Kuten lähtömuodoista ilmenee, ilmauksessa *muutama harva* kvanttorit eivät esitä kvantifointia erikseen, sillä kvanttorilla *muutama* ei ole tarkkaa lähtövastinetta. Sen sijaan

käännösparissa 7 ilmaus *jotkut harvat* toimii käännöksenä ilmaukselle *neskol'ko redkih* 'muutamat harvaan vastaan tulevat', jolloin venäjänkielinen indefiniittinen lukusana *neskol'ko* (Rusgram: §1380) epämääräisesti kvantifioi harvaan tahtiin vastaan tulevia kulkijoita.

Kvanttorin *harva* merkitystä voidaan voimistaa myös käyttämällä **vahvikesanaa** *ani* (ks. ISK: §395) (3 esiintymää, esim. 11–13), joka esiintyy ilmauksissa *ani harva*, *ani harvoin*, *ani varhain* ja *ani varhainen* (KS). Vahvikesana *ani* korostaa kvanttorin *harva* ilmaisemaa vähäistä määrää.

- (11) Mutta **ani harva** kuuli sitäkään.
No i èto **malo** kto ulovil.
'Mutta sitäkään **vähän** kuka (= ihminen) aisti.'
- (12) **Ani harvassa** paikassa punersi tiilinen seinä [---]
Izredka krasnela meždu nimi kirpičnaä stena.
'**Harvakseltaan** punersi niiden välissä tiilinen seinä.'
- (13) Turhaan muutamat, **ani harvat**, [---], vastustivat näitä julmia toimenpiteitä.
Naprasno nekotorye, **nemnogie**, [---], ávlális' protivnikami sih užasnyh mer.
'Turhaan jotkut, **ei monet**, [---], olivat vastustajia näiden kamalien toimenpiteiden.'

Esimerkissä (11) ilmauksen *ani harva* lähtömuotona on *malo* 'vähän', joka viittaa tarvittavaa pienempään määrään (Gramota 2024). Silloin kvanttorin *harva* tarkoittama määrä on selkeästi normia alhaisempi. Esimerkissä (12) ilmaus *ani harva* toimii vastineena liikettä heijastavalle ilmaukselle: seiniä tarkkaillaan liikkeessä ja niitä tulee vastaan harvakseltaan. Esimerkissä (13) käytetty vahvikesanalla *ani* ei ole vastinetta alkuperäisessä tekstissä, joten kääntäjä on todennäköisesti käyttänyt sitä korostamaan poikkeuksellisuutta. Samasta lähtövirkkeestä löytyy myös toinen käännösversio, jossa vahvikesanaa *ani* ei ole. Esimerkeistä voidaan huomata, että vahvikesanan *ani* avulla on mahdollista korostaa normin alittamista, vähäistä toistuvuutta ja poikkeuksellisuutta.

5. Adjektiivin *harva*

Luvussa 5 jatkan taulukossa 1 esitettyjen ominaisuuksien tarkastelua siirtyen *harva*-adjektiiviin ja sen semanttisiin ominaisuuksiin. Edellisen luvun tapaan entiteettiryhmien jälkeen tarkastellaan adjektiivin *harva* negatiivista polaarisuutta ja merkitystä tarkentavia määritteitä.

5.1. Adjektiivin *harva* määrittämät entiteettiryhmät

Adjektiivien perustehtävänä on olioiden, asioiden, asiaintilojen ja tilanteiden luonnehtiminen (ISK: §603). Sen takia ymmärtääkseen adjektiivin *harva* merkityksiä on tutkittava sen määrittämiä substantiiveja ja niiden ilmaisemia entiteettejä. Adjektiivin *harva* määrittämät entiteetit voidaan jakaa kahteen ryhmään: 1) **näkö-** (33 esiintymää) ja 2) **kuulohavainnot** (4 esiintymää). Näköhavainnot liittyvät useimmiten ihmisen ulkonäköön (20 esiintymää, esim. *harvat hampaat*, *harvat hiukset*) tai luontoyksikköihin (7 esiintymää, esim. *harva ruoho*), joiden lisäksi aineistossa on neljä esiintymää valoilmiöistä (*harva valorivi*) sekä aidasta (*harva lankkuaita*) ja ihmisistä (*harva jalkaväkiketju*). Kuulohavainnoja edustavia entiteettejä ovat *äänet*, *laukaukset*, *askelet* ja *puhe*.

Tavallisimmin adjektiivin *harva* toimii käännösparina adjektiiville *redkij* (22 esiintymää, ks. luku 3). Seitsemässä venäjänkielisessä virkkeessä esiintyy adjektiivin *židkij*, joka yleisessä merkityksessä viittaa entiteetin nestemäisyyteen (*židkoe toplivo* 'nestemäinen polttoaine') ja veden runsaaseen pitoisuuteen (*židkaâ kaša* 'vetelä puuro'), mutta puhutussa kielessä se metaforisesti kuvaa kaukana toisistaan sijaitsevista yksiköistä koostuvia entiteettejä (*židkie volosy* 'harvat hiukset', *židkaâ boroda* 'harva parta', *židkij les* 'harva metsä'). Venäjänkielistä adjektiivia *židkij* käytetään lisäksi kuvailemaan 'laihaa' tai 'voimatonta' ihmistä tai eläintä, esimerkiksi *židkaâ lošaděnka* 'laiha hevonen'. (Gramota 2024.) Myös suomen adjektiivia *laiha* käytetään määrittämässä sekä hoikkaa tai alipainoista ihmistä (*laiha lapsi*) että riittämättömän vahvaa koostumusta

(*laiha kahvi*; KS). Aineistossa adjektiivi *židkij* esiintyy hiusten ja luontoyksiköiden kuvauksissa (14–15).

- (14) Uristen kissa tarttui pörhein kápälin speakerin **harvaan** tukkaan [---]
 Urča, puhlymi lapami kot vcepilsâ v **židkuû** ševelûru [---]
 'Uristen, pulleilla tassuilla kissa tarttui juontajan **harvaan** tukkaan [---]'
- (15) [---] he istuutuivat tupakalle **harvan** lehvistön häälyvään varjoon.
 [---] seli v židkuû ten' malomošnoj listvy i zakurili.
 '[---] istuutuivat **vähävoimaisen** lehvistön laihaan varjoon ja alkoivat tupakoida.'

Kun adjektiivin *harva* määrittäminä entiteetteinä ovat valo- tai ääni-ilmiöt, kuvaillaan dynaamisia näkö- ja kuulohavaintoja (16–17). Silloin adjektiivi *harva* luonnehtii ajan kuluessa muuttuvaa toistuvuutta ja viittaa visuospatiaalis-temporaaliseen tai akustis-temporaaliseen havainnointiin (ks. Jääskeläinen 2023).

- (16) [---] kaksi **harvaa** valoriviä sulautui kahdeksi yhtäjaksoiseksi tuliviivaksi [---]
 [---] dva râda **redkih** ognej slilis' v dve nepreryvnye ognennye čerty [---]
 '[---] kaksi **harvojen** valojen riviä sulautui kahteen katkeamattomaan viivaan [---]'
- (17) Hän [---] ikään kuin kuunteli [---] korpikylän **harvoja** ääniä.
 On [---] slovno prislušivalsâ [---] k **redkim** zvukam derevenskoj gluši.
 'Hän [---] ikään kuin kuunteli [---] kylän korven **harvoja** ääniä.'

Esimerkissä (17) sana *harva* voidaan tulkita myös kvanttoriksi, koska sillä voi olla kvantifioiva semanttinen rooli. Kvanttoripronomini *harva* ilmaisee pientä määrää ääniä, joita on ylipäänsä vähän, toimien abso-luuttisena kvanttorina.

Seuraavaksi tarkastellaan adjektiivin *harva* lähtömuotoa *râd* 'rivi'. Vaikka substantiivi *râd* 'rivi' saa käännösvastineeksi adjektiivin *harva* vain kerran (18), niiden välillä voidaan huomata semanttinen yhteys, sillä rivin merkitys välittyy eksplisiittisesti (16) tai implisiittisesti (19–20)

muutamissa muissa suomenkielisissä virkkeissä adjektiivin *harva* sisältävän NP:n edussanana.

- (18) [---] lähestyi sitten herraa, joka keskelle päätä kammatut **harvat** voidellut hiukset [---]
 [---] podhodila k gospodinu s **râdom** poseredine blestevših pomadoj volos [---]
 '[---] lähestyi herraa (jolla oli) **rivi** keskellä kiiltäviä voideltuja hiuksia [---]'
- (19) Bussin ikkunoiden takana sinisessä hämärässä vilisti pitkä **harva** lankkuaita [---]
 Za oknami avtobusa v sinih sumerkah bežal dlinnyj **židen'kij** zabor iz planok [---]
 'Bussin ikkunoiden takana sinisessä hämärässä juoksi pitkä **laiha** aita lankuista [---]'
- (20) **Harvat** yksittäiset laukaukset seurasivat toistaan miltei säännöllisin väliajoin.
Redkie odinočnye vystrely sledovali odin za drugim s počti pravil'nyimi promežutkami.
 'Harvat yksittäiset laukaukset seurasivat toinen toisensa jälkeen melkein oikein väliajoin.'

Lankkuaita (19) voidaan hahmottaa rivinä, jota tarkkaillaan bussin ikkunoiden takaa, ja rivinä havaittavat laukaukset (20) ovat osia tasaista sarjaa. Tällöin tarkkailijan liike aidan ohi asettaa hänen havaitsemansa lankkuaidan lankut myös ajalliseen järjestykseen, ei vain spatiaaliseen jonoon. On kiinnostavaa, että näissä esimerkeissä adjektiivimääritteiden sanajärjestys on erilainen. Adjektiivimääritteiden keskinäiseen järjestykseen voi vaikuttaa adjektiivien pituus, jolloin pidempi samantyyppinen adjektiivi yleensä seuraa lyhyempää (kuten lausekkeessa *harvat yksittäiset laukaukset*), tai vahvemmin se, kumpi adjektiivi ilmaisee asennetta subjektiivisemmin (ISK: §584). Etenkin kvanttorin tehtävissä sana *harva* ilmaisee kielenkäyttäjän asennetta subjektiivisesti, mihin viittaa myös astemääritteiden käyttö.

Säännöllisin väliajoin toistuviin laukauksiin soveltuu frekvenssin lisäksi myös kvantifioinnin semantiikka: on mahdollista, että

kvanttoripronominin tehtävissä *harva* viittaa siihen, että laukauksia on subjektiivisesti arvioituna vain pieni määrä. Toisaalta adjektiivi *yksittäinen* tarkoittaa 'harvakseltaan esiintyvää' (KS) eli se on merkitykseltään läheinen sanalle *harva*, jolloin adjektiivien pituuserollakin saattaa olla vaikutusta sanajärjestykseen. Sen sijaan lausekkeen *pitkä harva lankkuaita* sanajärjestys viittaa siihen, että kaukana toisistaan sijaitsevista lankuista koostuva aita on subjektiivisen näkökulman mukaan pitkä, jolloin *harva* toimii kuvailevana adjektiivina.

Myös ulkonäköön liittyvä entiteetti hampaat hahmottuu prototyyppisesti kahtena tasaisena rivinä, minkä takia NP *harvat hampaat* (21) viittaa hammasrivien epäkohtiin.

- (21) Hörökorvat, puoli naamaa pisamien peitossa, **harvat** hampaat ja
jotensakin nykivä ja huojuva käynti.
Uši tortškom, pol-litsa v vesnuškah, **redkiye** zuby, i pohodka
kakaja-to neskladnaja, razvalistaja.
'Korvat pystyssä, puolet kasvoista pisamissa, **harvat** hampaat ja
kävely jokin kömpelö, huojuva.'

Voidaan huomata, että kun adjektiivia *harva* käytetään kuvaamaan ulkonäön epätäydellisiä kohtia, sen merkitys heijastaa negatiivista polaarisuutta.

5.2. Adjektiivin *harva* negatiivinen polaarisuus

Suomen kielessä adjektiivien negatiivinen merkityssisältö ilmenee muun muassa sanakiellon (*epämiellyttävä*, *epätodellinen*) kautta (Jantunen 2004: 142). Myös adjektiivin *harva* lähtövineet sisältävät kieltoelementin, etuliitteen *ne-* (22–25).

- (22) Nyt uteliaat saattoivat seurata teloitusta **harvan** jalkaväkiketjun
lävitse.
Teper' ona mogla videt' kazn' skvoz' **neplotnuu** cep' pehotincev.
'Nyt hän (f) voi nähdä teloituksen **ei tiiviin** jalkaväen ketjun läpi.'

- (23) [---] ruoho metsässä oli lakastunutta, **harvaa**, takkuista ja ikävän näköistä.
 [---] trava v lesu požuhlaâ, **nemošnaâ** i pereputannaâ, skučnaâ.
 '[---] ruoho metsässä lakastunut, **ei voimakas/voimaton** ja takkuinen, tylsä.'
- (24) Ne **harvat** hiuksenhaivenet, jotka hänellä vielä oli ohimolla ja niskapuolella, törröttivät pörhöllään [---]
 [---] volosy, kotorye eše vodilis' u nego v **nebol'som količestve** na viskah i zatyлке, soveršenno rastrepalis' [---]
 'hiukset, jotka vielä oleilivat hänellä **ei isossa määrässä** ohimoilla ja niskapuolella, täysin hulmusivat [---]'
- (25) [---] Nosedrew'illa toinen poskipartakin ollut **harvempi** toista.
 [---] odin bakenbard byl u nego men'se i **ne tak gust**, kak drugoj.
 '[---] yksi (= toinen) poskiparta oli hänellä pienempi ja **ei niin tuuhea** kuin toinen.'

Etuliite *ne-* 'ei-' viittaa kiellon vaikutusalaan samalla tavalla kuin kvantorin *harva* yhteydessä (ks. luku 4.2). Esimerkissä (22) käytetty ilmaus *harva jalkaväkiketju* on metaforinen, sillä ihmisiä kuvaillaan ketjuna. Vastaavanlaisesti ruuhon metaforisesti liitetään ihmisten kuvauksissa käytettävää ominaisuus: voimattomuus (23). Lähdevastineena esiintyvä adjektiivi *nemošnaâ* 'ei voimakas/voimaton' esiintyy venäjässä pääasiallisesti ihmisten ja ihmisten toiminnan kuvauksissa viitaten heikkouteen tai sairauteen: *nemošnyj čelovek* 'voimaton ihminen', *nemošnyj ston* 'voimaton voihkaisu', *nemošnaâ pohodka* 'voimaton kävely' (Gramota 2024). Esimerkissä (24) adjektiivi *harva* toimii kieliparina ilmaukselle *v nebol'som količestve* 'ei isossa määrässä', jolloin siihen siirtyy kvantifioiva merkitys, ja esimerkin (25) kautta avautuu adjektiivin *harva* vastakohta *tuuhea*.

Lähtövastineiden sisältämän kielteiseen merkitykseen viittaavan etuliitteen *ne-* 'ei-' käytön myötä huomaa, että adjektiivi *harva* voidaan rinnastaa merkitykseltään kielteisiin adjektiiveihin. Sellaisiin adjektiiveihin kuuluvat esimerkiksi *vaikea* tai *tyytymätön*. On tärkeää kuitenkin muistaa, että sama kielenaines voidaan tulkita positiiviseksi, negatiiviseksi tai neutraaliksi riippuen kontekstista ja muista kielenaineksista. (Jantunen 2004.)

5.3. Adjektiivin *harva* määritteet

Suomeksi käännettyissä virkkeissä *harva*-adjektiivin yhteydessä esiintyy viisi määritettä: lukusana *kaksi* (esim. 16), demonstratiivipronomini *ne* (esim. 24), astemäärite *hyvin* (esim. 26), partikkeli *yhä* (2 esiintymää). Tarkastellaan, mitä adjektiivin *harva* semanttisia ominaisuuksia nousee esiin, kun sen merkitystä tarkentavat edellä mainitut kielenaineekset.

Esimerkissä (16) lukusana *kaksi* kvantifioi ilmausta *harvat valorivit*, jolloin lähdevastineena on lauseke *dva rāda redkih ognej* 'kaksi harvojen valojen riviä'. Rivin käsite mahdollistaa valoilmioiden kvantifioinnin, jolloin *harva*-adjektiivin lähtövastine *redkij* 'harva/harvinainen' määrittää valoja konkreettisena kvantifioitavana kokonaisuutena eikä abstraktisempaan näköhavaintona.

Demonstratiivipronomini *ne* (24) esiintyy ilmauksessa *ne harvat hiuksenhaivenet, jotka hänellä vielä oli*, joka toimii suomennoksena fraasille *volosy, kotorye eše vodilis' u nego v nebolšom količestve* 'hiukset, jotka vielä oleilivat hänellä ei isossa määrässä'. Voidaan huomata, että *harva*-adjektiivin lähtövastine selkeästi korostaa määrää, mikä tässäkin tapauksessa yhdistää adjektiivin *harva* semantiikkaa kvantifointiin. Demonstratiivipronomini *ne* korostaa vähälukuisuutta (ks. luku 4.3) absoluuttisesti, suhteuttamatta määrää laajempaan kvantiteettiin.

Esimerkissä (26) esiintyvä astemäärite *hyvin* toimii suomennoksena adverbille *dovol'no* 'melko' osoittaen adjektiivin *harva* kvanttorintapaista asteikollisuutta. Suomenkielinen astemäärite *melko*, joka olisi odotuksenmukainen vastine lähtömuodolle *dovol'no* 'melko', ei ole täysin sopiva, sillä se indikoi kasvavaa eikä vähenevää suuntaa (Huomo 2022: 99). *Hyvin harvassa* poskiparrassa on vähemmän yksiköitä kuin *harvassa*, joten yksiköiden määrän hahmotetaan vähenevän. Astemääritettä *hyvin* voidaan pitää niin sanottuna yleismääritteenä sen neutraalisen polaarisuuden (Jantunen 2004: 144) ja kaksisuuntaisen tarkastelusuunnan mahdollisuuden (Huomo 2022: 99) takia, joten sen käyttö tässäkin tapauksessa on perusteltua.

- (26) [---] tehtiin temppuja hänen sakealle ja erinomaisen hyvälle poskiparralleen, niin että hän välistä toi kotiansa ainoastaan toisen puolen, senkin **hyvin harvana** ja hatarana.
 [---] zadavali perederžku ego gustym i očē' horošim bakenbardam, tak čto vozvrašalsâ domoj on inogda s odnoj tol'ko bakenbardoj, i to **dovol'no židkoj**.
 '[---] annettiin pidättely (=revittiin) hänen tuuhealle ja oikein hyvälle poskiparralleen, niin että palasi kotiin hän joskus kanssa yhden vain poskiparran, ja **melko laihan**.'

Partikkelia *yhä* käytetään komparatiivin yhteydessä ilmaisemassa, että jatkuvasti kasvavaa ominaisuutta vertaillaan sen aikaisempiin vaiheisiin (ISK: §640). Esimerkissä (27) kääntäjä on täydentänyt komparatiivimuotoisen adjektiivin *harva* partikkelilla ilman vastaavanlaista lähtömuotoa. Ominaisuus esitetään kummassakin kielessä kuitenkin kasvavana, joten partikkeli *yhä* sopii semanttisesti adjektiivin *harva* merkityksen täydentäväksi kielenainekseksi. Esimerkissä (28) adjektiivi *harva* toimii vastineena komparatiivimuotoiselle adverbille *reže* 'harvemmin', mikä viittaa aikaisemmin mainittuun adjektiivin *harva* frekvenssimerkitykseen.

- (27) [---] vähitellen kävi hänen puheensa **yhä harvemmaksi** [---]
 [---] malo-pomalu slova ego stali **reže** [---]
 '[---] vähitellen sanansa hänen tulivat **harvemmiksi** [---]'
- (28) **Yhä harvempina** kuuluivat ovien takana apuhoitajain varovat pikku askelet [---]
 [---] vse **reže** za dverâmi slyšalis' ostorožnye šažki fel'dšeric [---]
 '[---] **yhä harvemmin** ovien takana kuuluivat välskäreiden varovat askelet [---]'

Vaikka määritteiden käyttö adjektiivin *harva* yhteydessä on vähäistä, nekin ovat osoittaneet, että adjektiivin *harva* merkitys voidaan osittain yhdistää kvantifoinnin ja frekvenssin ilmaisemiseen. Tässä alaluvussa esitettyjen analyysitietojen mukaan adjektiivi *harva* voi toimia asteikollisesti kuvailevana tai frekvenssiä ilmaisevana kielenaineksena.

6. Pohdinta

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu, millaisia entiteettejä kvanttoripronomini ja adjektiivi *harva* määrittävät, millaisia venäjänkielisiä ilmauksia käännetään suomeksi *harva*-sanalla sekä mitä sanan *harva* semanttisia ominaisuuksia nousee esiin venäjänkielisten vastineiden valossa. Kvanttoripronominin ja adjektiivin *harva* vertailun myötä esille on noussut useampi kognitiiviseen kielioppiin liittyvä ilmiö. Niihin kuuluvat sanan *harva* polysemia, metaforisuus, negatiivinen polaarisuus, konventionaalisuus, asteikkollisuus, skemaattisuus ja kontekstin merkitys.

Kvanttoripronomini *harva* voi määrittää hyvin monenlaisia entiteettejä, joista yleisimmät ovat ihmiset ja ajanjaksot. Sen sijaan kuvailevana adjektiivina sana *harva* toimii useimmiten ulkonäköön tai luontoon liittyvien entiteettien yhteydessä. Lisäksi sanan *harva* adjektiivimaisuus tulee vahvemmin esiin, jos entiteetit voidaan hahmottaa rivinä, ketjuna tai sarjana. Äänien määrittäminen voi kohdistua sekä määrään että laatuun, joten sanan *harva* merkitys yleensä tarkentuu kontekstista. Sekä kvanttorin että adjektiivin tehtävissä esiintyvän sanan *harva* yleisimpänä lähtömuotona on adjektiivi *redkij* 'harva/harvinainen' (ks. Sokolova 2024, 2025), jota voidaan pitää sekä kvanttorin että adjektiivin *harva* lähimpänä vastineena ja jonka myötä kvanttorin *harva* semantiikkaan siirtyy harvinaisuuden merkitys.

Kvanttoripronomin *harva* yleisin venäjänkielinen lähtövastine *nemnogie* 'ei monet' odotetusti nostaa kvantifioinnin pronominin *harva* tärkeimmäksi semanttiseksi tehtäväksi. Kvantifiointi ilmenee selkeimmin, kun kvanttori *harva* määrittää ihmisiä. Lähtövastine *redkij* 'harva/harvinainen' viittaa kvanttorin *harva* suhteelliseen käyttöön, jolloin vähälukuisuuden sijaan kvantifioidaan tai pikemminkin kuvailaan osapaljoutta. Kvanttorin *harva* absoluuttiseen tulkintaan vaikuttaa lähtömuodon *nemnogie* 'ei monet' käytön lisäksi myös rooli suomenkielisessä NP:ssä. Poikkeuksellisten tapausten, asioiden ja paikkojen kvantfiointiin vaikuttaa **skemaattisuus**, jolloin kvanttorin *harva* semantiikan analyysi edellyttää kontekstissa olevien tietojen tarkastelua.

Ajanjaksot-entiteettiryhmään kuuluvissa virkepareissa kvanttori *harva* toimii **frekvenssiä** eli toistuvuutta määrittävä kielenaineiksena.

Analyysi on myös havainnollistanut, miten kvanttorin *harva* **määritteet** täydentävät sen merkitystä. Analyysin mukaan kvanttorin *harva* astemääritteiden yhteinen semanttinen tehtävä on korkean asteen ilmaiseminen kvantifoinnin yhteydessä. Pronomini *muutama* toimii käännöksenä erilaisille lähtövastineille viitaten osapaljouteen, lukusana *yksi* voimistaa kvanttorin *harva* absoluuttista semantiikkaa ja vahvikesana *ani* korostaa normin alittamista, vähäistä toistuvuutta ja poikkeuksellisuutta.

Harva-adjektiivi toimii joko kuvailevana tai frekvenssiä ilmaisevana kielenaineiksena, jonka merkitys ilmenee riippuen sen määrittämästä entiteettiryhmästä (ks. Jääskeläinen 2023: 317). Kuvaileva adjektiivi *harva* ilmaisee staattisia näköhavaintoja luonnosta tai ulkonäöstä ja frekvenssiadjektiivina dynaamisia näkö- tai kuulohavaintoja. Kumpaankin ryhmään kuuluvilla adjektiiveilla on yhteys kvantiteetin ilmaisemiseen ja negatiiviseen polaarisuuteen. Kuvailevan adjektiivin tehtävissä *harva* toimii silloin, kun se määrittelee ihmisen ulkonäköön (*harvat hampaat*, *harvat hiukset*) tai luontoyksikköihin (*harva ruoho*) liittyviä ominaisuuksia.

Frekvenssimerkitys taas korostuu valo- (*harvat salaman iskut*) ja ääni-ilmiöiden (*harvat laukaukset*) toistuvuuden kuvauksissa. Silloin raja kvanttorin ja adjektiivin välillä kulkee käsitteistämisen ja **kontekstin** kautta ja riippuu siitä, hahmotetaanko äänet tasaisena sarjana (adjektiivi) vai harvoin kuultuina yksittäisinä havaintoina (kvanttori). Kyseessä on kognitiiviseen kielioppiin liittyvä ilmiö, jono- ja tiivistelmätarkastelu. Jonotarkastelussa käsitteistäjä prosessoi erillisiä havaintoja aikajärjestyksessä (kvantifioiva merkitys) ja tiivistelmätarkastelussa saman entiteetin ominaisuudet nousevat esiin samaan aikaan yhtenäisenä sarjana (frekvenssin luonnehtiminen; Leino 1993: 88–99; Langacker 2008: 111).

Adjektiivin *harva* luonnehtimien entiteettien ryhmittelyyn voidaan soveltaa myös Larjavaaran (2019) jaottelua. Hampaat ja rivinä hahmotettavat entiteetit voidaan nimetä seteiksi, kahta suuremmiksi

yhdentyypiksi kollektioiksi, ja hiukset, karvat sekä luontoyksiköt, jotka ovat rajoiltaan epämääräisempiä, nipuiksi. Sen sijaan ääniä on usein vaikeampaa hahmottaa kollektiivisena joukkona, sillä niitä käsitteistään yleisemmin yksittäisinä kuulohavaintoina kuin sarjana, jolloin kvantifioiva tulkinta nousee esiin kuvailevaa vahvemmin.

Analyysin myötä esiin on noussut myös adjektiivin *harva* **metaforisuus**, joka ilmenee selkeimmin lähtövastineiden *židkij* 'nestemäinen/vetelä' ja *nemošnyj* 'ei voimakas/voimaton' kautta. Venäjän kielessä metaforisella käsitteellä *židkost'* 'neste' on yhteys luontoon, veteen, virtaan ja liikkeeseen, jolloin entiteettiin vesi liitetään elämän merkitys (esim. *tečenie žizni* 'elämän virta'; Krasnykh 2020: 73–78). Adjektiivin *židkij* kuvaamat entiteetit eivät kuitenkaan ole niin sanotusti eloisia vaan pikemmin päinvastoin voimattomia, kuten näkyy lähtövastineesta *nemošnyj* 'ei voimakas/voimaton' (*nemošnaâ trava* 'voimaton ruoho'). Lähtövastine *židkij* viittaa siihen, että ulkonäköä määrittävät entiteetit hiukset ja parta vaikuttavat heijastavan NP:n *laiha ihminen* semantiikkaa. Voidaan huomata, että adjektiivi *harva* toimii suomennoksena sellaisille venäjänkielisille adjektiiveille, joiden avulla luontoyksiköille tai hiuksille myönnetään elävälle olennotle tyypillisiä ominaisuuksia.

Myös metaforinen käsite RIVI on osoittautunut jonotarkasteluun liittyväksi kiinnostavaksi ilmiöksi. Lankkuaidan tapaisena rivinä voidaan hahmottaa aineistossa esiintyvät hiukset, hampaat, laukaukset ja valot. Adjektiivi *harva* viittaa siihen, että rivin muoto on epätäydellinen, koska lankkuja, hampaita tai hiuksia puuttuu tai laukausten ja valojen toistuminen on epätasaista, joten näissäkin tapauksissa näkyy yhteys *harva*-kvanttorin semantiikkaan. Metaforan päätarkoituksena on entiteetin ominaisuuksien käsitteistäminen toiseen entiteettiin liittyvien termien kautta (Lakoff & Johnson 1980: 5). Voidaan päätellä, että adjektiivin *harva* määrittämät entiteetit sisältävät riville tyypillisiä ominaisuuksia eli muodostavat useiden vierekkäisten tai peräkkäisten ihmisten tai esineiden sarjan (esim. *hampaat* – *hammasrivi*; KS).

Adjektiivin *harva* **määritteiden** analyysi on osoittanut, että sen semantiikka voi joissakin tapauksissa sisältää kvantifioinnin.

Määritteiden käytön myötä adjektiivin *harva* entiteettien merkitys on konkretisoitunut (*kaksi harvaa valoriviä*), semantiikasta on voitu erottaa absoluuttinen vähälukuisuus (*ne harvat hiuksenhaivenet*), asteikkolaisuus (*hyvin harva poskiparta*) ja frekvenssin ilmaiseminen (*kuuluivat yhä harvempina*).

Negatiivinen polaaraisuus edustuu aineistossa muun muassa 'ei'-merkityksisen etuliitteen sisältävinä sanan *harva* lähtömuotoina. Tällöin kvanttori *harva* tarkoittaa samaa kuin *ei moni*, *ei kukaan*, *ei usea*, *ei paljon* ja adjektiivi *harva* vastaavanlaisesti saa merkityksen *ei tuuhea*, *ei vahva*, *ei tiivis*. Lähtömuodot edustavat kielellisiä keinoja välittää negatiivisuutta mutta samalla heijastavat positiivisia vastakohtia (esim. *moni*, *kaikki*, *paljon*, *tuuhea*, *vahva*, *tiivis*), jotka kielletään (Langacker 2008: 59). Negatiivisen ja positiivisen polaarisuuden yhdistää ilmaus *harva se*, joka on **konventionaalisuuden** eli kieleen vakiintumisen (ks. Leino 1993: 62) kautta saanut säännönmukaiseen nähden päinvastaisen merkityksen. Vaikka *harva se* -ilmaus tarkoittaa korkean asteen tiheyttä, se kuitenkin kuuluu pikemmin negatiivisen polaarisuuden kielenyksikköihin liiallisuuteen liittyvän semantiikan takia.

Normiiviteisyys tai **asteikollisen** normin alittaminen näkyvät siinä, että sekä kvanttorina että adjektiivina *harva* heijastaa riittämättömyyden semantiikkaa. Adjektiivin *harva* soveltama normi on sidottu sen kuvailemaan entiteettiin, joten esimerkiksi normin saavuttavien hiusten pitää olla riittävän tuuheat ja aidan täytyy koostua riittävästä määrästä tasaisia lankkuja. Kvanttorin *harva* normi on luonteeltaan dynaamisempi ja riippuu kontekstista. Huumo (2022: 93) sijoittaa normin keskelle lineaarista kvantiteettiskaalaa. Astemääritteen saaneen kvanttorin *harva* sijoittuu normin vasemmalle puolelle, jolloin tarkastelusuunta on vähenevä. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella kvanttori *harva* voidaan joissakin tapauksissa sijoittaa kvantiteettiskaalan alkuun, koska sen ilmaisema kvantiteetti voi olla lähtökielissä ilmauksissa 'nolla'. Tutkimuksen mukaan astemääritteiden käyttö on yleisempää, kun lähtömuotona on pronominimainen adjektiivi *nemnogie* 'ei monet', joka eksplisiittisesti viittaa kvantifointiin eikä harvinaisuuteen.

Analyysi on myös havainnollistanut, että **kontekstilla** on tärkeä rooli **skemaattisuuden** kannalta. Tapahtumat ja kokemukset varastoidaan muistiin tiettyjen skeemojen osina, minkä jälkeen ne aktivoituvat eri ärsykkeiden avulla ja auttavat hahmottamaan eri ilmiötä (Leino 1993: 40). Aineiston esimerkkien ja kvanttorin *harva* lähtömuotojen valossa skemaattisuuden vaikutus näkyy sellaisten entiteettien kvantifoinnissa kuten asiat, tapaukset ja paikat, jolloin kvanttori *harva* toimii käännösvastineena erilaisille ilmauksille, eikä jakoa suhteellisiin ja absoluuttisiin tehtäviin pysty tekemään ilman kontekstia. Skemaattisuus ilmenee myös silloin, kun kääntäjät käyttävät sanaa *harva* ilman vastaavaa lähtömuotoa. Etenkin nämä tapaukset kuvaavat kääntämistä hahmottamiseen sidottuna toimintana, sillä saman ilmiön käsitteistämiseen voidaan käyttää erilaisia kielenyksiköitä (Leino 1993: 164). Halverson (2007: 114) jakaa kääntämisen prosessin neljään vaiheeseen, jotka yleisemmin ilmaistuna tarkoittavat tarkastelua, vertailua, näkökulman valintaa ja varsinaista rakentamista perustuen taustana olevaan skemaattisuuteen.

Tässä tutkimuksessa rinnakkaistekstien avulla tarkasteltiin sanan *harva* semantiikkaa sen toimiessa adjektiivina ja kvanttoripronominina. Tutkimus on omalta osaltaan paikannut puutteita adjektiivien polysemian tutkimuksessa (ks. Jääskeläinen 2023: 316) osoittaen sanaluokkien välisiä merkityssuhteita. Vaikka aineiston koko on suhteellisen pieni, sen sisältämät käännösparit edustavat hyvin monenlaisia semanttisia ominaisuuksia. Niiden tarkastelu kognitiivisen kieliopin näkökulmasta on luonut vahvan perustan jatkotutkimuksille, joissa voidaan tarkastella esimerkiksi sanan *harva* morfologisia ominaisuuksia, negatiivista polarisuutta sekä semanttista jakoa suhteelliseen ja absoluuttiseen kvantifointiin.

Kiitokset

Kiitän ohjaajiani professori Tuomas Huumoa ja professori Jari Sivosta sekä Turun yliopiston tutkijoita käsikirjoituksen kommentoinnista. Kiitän myös nimettömiä arvioijia hyödyllisestä ja perusteellisesta palautteesta. Tutkimusta on rahoittanut Valtiopäivätoiminnan 150. merkkivuoden juhlarahasto.

Lähteet

- Basile, Rodolfo 2024. Invenitive-Locational Constructions in Finnish: A Mixed Methods Approach. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 46. Tartu: University of Tartu Press.
- Gramota 2024. <https://gramota.ru/> (13.6.2024).
- Hakulinen, Auli, Fred Karlsson 1979. *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Halverson, Sandra L. 2007. A cognitive linguistic approach to translation shifts. – *Belgian Journal of Linguistics* 21 (1), 105–121. <https://doi.org/10.1075/bjl.21.08hal>
- Huumo, Tuomas 2016. Objektia kvantifioivien paljous- ja lukumääräkvanttorien syntaksia ja semantiikkaa. – *Virittäjä* 120 (4), 517–551.
- Huumo, Tuomas 2019. Melkein kohti, ihan lähellä, melko edessä: Mitä astemääritteet kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta. – *Sananjalka* 61, 7–29. <https://doi.org/10.30673/sja.80150>
- Huumo, Tuomas 2022. Skalaarisuuden kielioppia: Kvanttoreiden ja astemääritteiden keskinäiset määrityssuhteet. – *Sananjalka* 64, 86–107. <https://doi.org/10.30673/sja.115604>
- Huumo, Tuomas 2023. Degree modifiers and scalar meanings of projective grams. – Thomas Fuyin Li (ed.). *Handbook of Cognitive Semantics*. Brill's Handbooks in Linguistics 4 (2). Leiden: Brill, 176–204.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISO 9:1995 = Information and documentation – transliteration of Cyrillic characters into Latin characters – Slavic and non-Slavic languages. Genève: International Organization for Standardization, 1995.
- Jantunen, Jarmo 2004. Synonymia ja käännössuomi: korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuu: Joensuun Yliopisto.
- Jääskeläinen, Anni 2023. Adjektiivien polysemiaa konstruktioissa: Miten tiheyden adjektiivien merkitykset ilmenevät? – *Virittäjä* 127 (3), 316–344. <https://doi.org/10.23982/vir.84893>
- Jääskeläinen, Anni 2024. Ajallisen toistuvuuden tiheyden kuvaukset ja niiden motivaatio. – *Virittäjä* 128 (2), 182–210. <https://doi.org/10.23982/vir.127014>

- Kiuru, Silva 1977. Suomen kielen kieltohakuiset verbit: Murreaineistoon perustuva. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 335. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus, 2023. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (21.3.2024).
- Krasnykh, Victoria 2020. Archaic layers of consciousness of a modern linguistic personality: A case study of the basic metaphor liquid. – *Journal of Psycholinguistic* 45 (3), 70–84. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2020-45-3-70-84>
- Kujamäki, Pekka 2013. Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käännöstieteessä. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo, Taru Nordlund (toim.). *Kielten vertailun metodiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1387. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 355–395.
- Lakoff, George, Mark Johnson 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald Wayne 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Langacker, Ronald Wayne 2016. *Nominal Structure in Cognitive Grammar*. The Lublin Lectures. Lublin: Marie Curie-Skłodowska University Press.
- Larjavaara, Matti 2019. Partitiivin valinta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, Pentti 1993. Polysemia – kielen moniselitteisyys. *Kieli* 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Luodonpää-Manni, Milla, Krista Ojutkangas 2020. Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne, Kaius Sinnemäki (toim.). *Kielentutkimuksen menetelmiä II*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457 (2). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 412–441.
- Mikhailov, Mikhail 2003. *Parallel'nye korpusa hudožestvennyh tekstov: Principy sostavleniä vozmožnosti primeneniä v lingvističeskih i perevodovedčeskih issledovaniäh*. Acta Universitatis Tamperensis 956. Tampere: Tampere University Press.
- Mikhailov, Mikhail 2021. Mind the source data! Translation equivalents and translation stimuli from parallel corpora. – Vincent X. Wang, Lily Lim, Defeng Li (eds.). *New Perspectives on Corpus Translation Studies*. New

- Frontiers in Translation Studies. Singapore: Springer, 259–279. https://doi.org/10.1007/978-981-16-4918-9_10
- Mikhailov, Mikhail, Robert Cooper 2016. Corpus Linguistics for Translation and Contrastive Studies: A Guide for Research. Routledge Corpus Linguistics Guides. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315624570>
- Mäkisalo, Jukka, Marjatta Lehtinen 2019. Voimadynamiikan kognitiivinen merkitys rakenne ja sen säilyminen käännettäessä. – Mikael: Kääntämisen ja tulkauksen tutkimuksen aikakauslehti 12, 63–74. <https://doi.org/10.61200/mikael.129366>
- ParRus = Venäjä-suomi kaunokirjallisten tekstien rinnakkaiskorpus. Tampereen yliopisto, kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö, 2017. Kieli-pankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-20140730173> (1.3.2024).
- Posio, Ilkka 2019. Sanojen *niin*, *näin* ja *noin* monifunktioisuus. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Rojo, Ana, Iraide Ibarretxe-Antuñano 2013. Cognitive linguistics and translation studies: Past, present and future. – Ana Rojo, Iraide Ibarretxe-Antuñano (eds.). Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Applications. Applications of Cognitive Linguistics 23. Berlin: Walter de Gruyter, 3–30. <https://doi.org/10.1515/9783110302943.3>
- Rusgram = Russkaä grammatika 2013. <https://rusgram.narod.ru/> (24.6.2024).
- Räsänen, Matti 2002. Harva se viikko. – Kielikello 1.
- Salminen, Jutta 2024. Kieltäminen ei ole kielteisesti implikatiivista: Käsitteellisiä välineitä kieltomerkityksisten verbien luokitteluun. – Virittäjä 128 (4), 570–592. <https://doi.org/10.23982/vir.144753>
- Sokolova, Anastasiâ 2024. Prilagatel'nye "redkij" i "redkostnyj" v russkom âzykovom soznanii: lingvokognitivnyj aspekt. – Vestnik Burâtskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologîâ 1, 12–19.
- Sokolova, Anastasiâ 2025. Prilagatel'nye russkogo âzyka, reprezentiruûšie semantiku "unikal'nost' / isklûčitel'nost'" (sistemno-funkcional'nyj i lingvokognitivnyj aspekty). Pietari: Pietarin valtionyliopisto.
- Suojanen, Matti 1977. Mikael Agricolan teosten indefiniittipronominit: totalitiivit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 334. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tiittula, Liisa, Leena Kolehmainen 2020. Käännöstiede ja sen menetelmät. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne, Kaius Sinnemäki (toim.). Kielentutkimuksen menetelmiä IV. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457 (4). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 942–983.

- Tiittula, Liisa, Pirkko Nuolijärvi 2013. Puheen illuusio suomenkielisessä kauno-
kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1401.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomikoski, Risto 1969. Asemoisilmaustemme luokittelusta. Helsinki: Suomalai-
sen Kirjallisuuden Seura.
- Vilppula, Matti 1985. Harventamisen pulmia. – *Virittäjä* 89 (4), 491–497.
- Vilppula, Matti 1986. Sanan käänteismerkityksistä. – *Virittäjä* 90 (4), 395–412.

Translation as a key to the semantics of the word *harva*

VERONIKA MYSHEVA

University of Turku

This study examines the Finnish word *harva* 'sparse, thin, infrequent, few' and its semantics from the perspective of cognitive grammar, which considers the meanings of linguistic units with regards to the mental images and relationships they represent. The word *harva* is used in various ways, especially in written Finnish. The focus is on its use as a pronominal quantifier and adjective. The study aims to compare the occurrences of *harva* as a quantifier and as an adjective with similar Russian linguistic units through translated texts. The research highlights the importance of context, norms, and cognitive processes in translation.

This corpus-based translation study is positioned within the field of comparative linguistics. The analysis focuses on qualitative research, allowing for an in-depth, detailed, and comprehensive examination of the phenomenon. The primary data source is the ParRus parallel corpus, created at the University of Tampere in 1999, which includes original Russian texts and their Finnish translations.

The results show that the closest Russian equivalent to *harva* is the adjective *redkij*, which is polysemous and can describe quantity, rarity, physical properties, and frequency. This study indicates that the meaning of the quantifier *harva* also depends on the entities it quantifies. The quantifier *harva* can quantify the number of people, emphasizing their exceptional nature or describing abstract qualities. When referring to periods, *harva* indicates frequency, referring to something that happens rarely.

Parallel texts help understand such conventionalized units, including *ani harva*, which emphasizes falling below the norm. Both the quantifier and adjective *harva* reflect insufficiency, with the norm for the adjective tied to the described entity and the quantifier's norm being more context dependent. The study used parallel texts to examine the polysemy of the word *harva* as

both an adjective and a quantifier. It addressed the gap in research on adjective polysemy, showing relationships between word classes. Translation pairs represented a wide range of semantic properties analyzed from the perspective of cognitive grammar.

Keywords: cognitive grammar; parallel corpora; translations; polysemy; semantics; quantifiers; adjectives; Finnish; Russian

Veronika Mysheva

20014 Turun yliopisto, Suomi
veronika.v.mysheva@utu.fi